Id-Dritt għal-Leġittima

ROBERT MUSUMECI

Dr Robert Musumeci huwa avukat u perit. Huwa ottjena wkoll Master of Science in Conservation Technology for Masonry Buildings mill- Universita' ta' Malta. Huwa waqqaf id-ditta ta' Periti RMPERITI u sussegwentement ottjena l- warrant ta' avukat. Huwa serva bhala cermen tal- Kunsill Konsultattiv dwar l- Industrija tal- Bini bejn is-snin 1998 u 2008. Eventwalment huwa serva bhala konsulent tal-Prim Ministru ta' Malta u kien strumentali fir-riformi wara d-demerger tal- Awtorita' ta' Malta dwar l-Ambjent u l- Ippjanar u t-twaqqif ta' l- Awtorita' ta' l- Artijiet. Dr Musumeci rebah il-'Best Doctor of Laws Thesis Award 2016' ghall- publikazzjoni *'The Development Planning Act 2016 - A critical Appraisal'. Prezentement, Dr Musumeci iservi lill- Gvern ta' Malta bhala konsulent tekniku – legali.*

WERREJ

1. X'inhu id-dritt għal-leġittima (illum, porzjon riservat)? Kif għandu wieħed jasal għall-komputazzjoni tal-leġittima? 2

2. X' jiġri meta jkun allegat li l-werriet 'qabeż' is-sehem tal-leġittima? 7

3. Jista' leġittimarju jitlob għal-leġittima qabel jirrinunzja għall-wirt? 8

1. X’inhu id-dritt għal-leġittima (illum, porzjon riservat)? Kif għandu wieħed jasal għall-komputazzjoni tal-leġittima?

Id-dritt għal-leġittima (llum magħruf bħala s-sehem riservat) *ai termini* tal-**Artikolu 615** tal-**Kap 16**, huwa dak il-jedd fuq il-beni tal-mejjet riservat mil-liġi favur id-dixxendenti tal-mejjet. L-**Artikolu 616** imbagħad jgħid hekk:

“(1) Is-sehem riżervat li jmiss lit-tfal kollha, kemm jekk imnissla jew imwielda matul iż-żwieġ jew imnissla jew imwielda barra miż-żwieġ jew adottati, għandu jkun terz tal-valur tal-beni jekk dawk it-tfal ma jkunux iżjed minn erba’ fl-għadd jew nofs ta’ dak il-valur jekk ikunu ħamsa jew iżjed.

(2) Is-sehem riżervat jinqasam f’ishma daqsinsew bejn it-tfal li jmisshom minnu.

(3) Jekk ma jkunx hemm ħlief tifel wieħed, dan jieħu waħdu t-terza parti kollha hawn qabel imsemmija.”

Issa, biex wieħed jasal għall-komputazzjoni tal-leġittima jeħtieġ jiġi mfakkar li l-liġi taqsam il-ġid tad-*decujus* fi tnejn, dik disponibbli u dik li m’hijiex. Il-parti m’hix disponibbli tiġi kalkolata a bażi tal-**Artikolu 616** *et sequitur* tal-**Kap 16**. Għalhekk, biex tiġi komputata l-leġittima, iridu jiżdiedu ma’ l-assi eżistenti fil-mument tal-mewt, id-donazzjonijiet li jkunu saru mit-testatur *inter vivos.*

Skont il-liġi, dak kollu li jiġi donat fil-ħajja irid jingħadd mal-assi ereditarji, *ai fini* tal-komputazzjoni tas-sehem riservat. L-eżerċizzju segwenti għalhekk irid isir sabiex wieħed jasal għall-komputazzjoni tas-sehem riservat:

· Il-formazzjoni tal-massa ereditarja fiż-żmien tal-apertura tas-suċċessjoni.
· It-tnaqqis tad-dejn.
· Ir-rijunjoni fittizja ta' donazzjonijiet mal-patrimonju nett.

In oltre iridu jiġu kkunsidrati żewġ punti oħra ta' natura legali, u *cjoe`*, jekk il-leġittima għandhiex titqies fuq il-valur tal-patrimonju tad-*decujus* filwaqt ta' mewtu, jew aħjar fiż-żmien tal-ftuħ tas-suċċessjoni, jew inkella l-leġittima għandhiex titqies fuq il-valur taż-żmien tal-likwidazzjoni tal-leġittima nnifisha; u jekk il-leġittima għandhiex titħallas in natura jew inkella fi flus.

Illi l-prinċipji gwida ġew riassunti mill-Qorti tal-Appell fil-kawża fl-ismijiet **Emilia Maria sive Mollie Mifsud vs Eleonore sive Nellie Mizzi et**, deċiża fl-14 ta' Diċembru 1973. F'dik il-kawża, l-Qorti kkunsidrat li:

"…in sustanza, l-kontestazzjoni hija impernjata fuq il-valur tal-beni fil-mument tal-apertura tas-suċċessjoni tal-awtriċi komuni, u mhux fuq il-valur taż-żmien li fih issir il-likwidazzjoni tal-leġittima."…… "f'materja ta' natura ta' likwidazzjoni u mod ta' pagament ta' leġittima invero giusta la legge patria la legittima e` solo una porzione dei beni del defunto, e non gia parte di un eredita`."

Din il-konsiderazzjoni hija essenzjali għaliex kif ġie ben spjegat fis-sentenza fuq riferita, il-Qorti ddistingwiet bejn dawk il-każijiet fejn l-istima tal-beni komponenti l-leġittima għandhom isiru skont il-valur tagħhom fl-epoka tal-apertura tas-suċċessjoni, u dawk il-każijiet fejn l-istima ssir fil-mument meta tintalab il-likwidazzjoni.

L-ewwel ipoteżi għandu japplika fejn id-diviżjoni ssir bis-saħħa tat-testment fejn id-*decujus* ikun ħalla li l-leġittima tiġi stabbilita fuq ċerti u determinanti beni. "*Għalhekk mhux il-każ li jistgħu japplikaw għal dik il-parti tal-assi hekk segregati, il-prinċipji tal-komunjoni tal-beni."* Fejn dan mhux il-każ*, "il-kwota tal-beni spettanti l-leġittimarju tibqa' konfuża fl-indiviżabilita` tagħha tal-patrimonju tal-eredi u ssir ċerta u determinata biss (enfasi ta' din il-Qorti) fil-mument tal-likwidazzjoni u assenjazzjoni tagħha."* F'tali każ japplikaw il-prinċipji li jirregolaw il-komunjoni tal-beni, inkluż sehem mill-frutti tal-beni li jikkomponu l-leġittima mill-apertura tas-suċċessjoni (Kollez. XXXIV.II.568), jew is-sehem mill-prezz tas-suq li l-fond iġib f'liċitazzjoni fejn il-wirt jikkonsisti f'fond uniku, skont il-valur prevalenti fiż-żmien tal-bejgħ, (Ara ed ez. **Giuseppe Sammut vs Grazia Refalo et** - App. Civ. deċiż fit-30 ta' Gunju 1954 – Kollez. XXXVIII.II.511).

F'dawn iċ-ċirkostanzi*, "il-kwota spettanti lil-leġittimarju m'għandhiex tiġi stmata skont il-valur taġġha fl-epoka tal-apertura tas-suċċessjoni….sakemm il-leġittimarju jibqa' in komuni fil-beni ereditarju mal-eredi m'għandux isofri disparita' ta' trattament għal dak li jirrigwarda l-valur tal-beni in komun…..".*

*G*ħalhekk, il-Qorti tal-Appell fil-kaz **Mifsud vs Mizzi et**, fuq ċitat *in extenso* kkonkludiet li *"l-patrimonju ereditarju sakemm ma tiġix segregata l-leġittima, huwa uniku u inseparabbli mill-beni li jofformaw il-leġittima għaliex il-kunċett unitarju jifforma l-isem ġuridiku tal-eredita`…..u l-istima tal-beni formanti parti mill-porzjon spettanti lill-attriċi bħala leġittima għandha ssir skont il-valur tagħhom fis-suq tal-lum, u mhux dak prevalenti fl-epoka tal-apertura tas-suċċessjoni."* F'din l-istess sentenza ta' **Mifsud v Mizzi**, ingħad allura li jekk il-leġittima ma ġietx sodisfatta id-dritt tal-leġittimarju, fid-dritt ta' kreditu ta' flus, għandu jkun referit għaż-żmien tal-konverżjoni, u *cjoe`* ż-żmien l-aktar qrib possibbli għall-pronunzja ġudizzjali, tenut kont ta' xi sopravenuta żvalutazzjoni monetarja. Dan hu bħala l-eċċezzjoni għar-regola li għar-rikostruzzjoni tal-patrimonju tal-mejjet wieħed bilfors irid jirraporta ruħu għall-valuri fi żmien tal-apertura tas-suċċessjoni. F'dan l-istess każ **Mifsud vs Mizzi et**, ġie ribadit li l-valur tal-leġittima bħala parti mill-ġid tal-mejjet trid tinħadem fuq il-valur tal-wirt kollu konsiderati l-assi u wara li jitnaqqsu l-ispejjeż.

Issir ukoll referenza għas-sentenza fl-ismijiet **Mary Anne Zammit et vs Antonia u Bernarda ahwa Ellul** mogħtija mill-Onorabbli Qorti tal-Appell fit-28 ta' Jannar 2005 fejn ġie segwit dak li ngħad fis-sentenzi sureferiti: -

"…..għall-finijiet tal-operazzjoni preliminari ta' kompitu li hi r-riunjoni fittizja ta' l-assi ereditarji in kwantu diretta għar-rikostruzzjoni tal-patrimonju kollu tad-decujus (li l-liġi tikkonsidra bħala terminu ta' referiment għad-determinazzjoni tal-kwota disponibbli u b'rifless ta' dik indisponibbli, anke biex talvolta – dik li tidher kwistjoni ċentrali f'dan il-każ – tiġi affermata jew eskluża l-eżistenza tal-leżjoni tal-leġittima) bilfors wieħed irid jirraporta ruħu għall-valuri fiż-żmien ta' l-apertura tas-suċċessjoni tenut kont naturalment f'dan ir-rigward tad-dispożizzjonijiet rilevanti tal-liġi relattivi għall-kollazzjoni……" (enfasi ta' dik il-Qorti)…..". Fl-istess sentenza, dik il-Qorti iżda kompliet hekk:

"Dan il-prinċipju jeżawrixxi ruħu fil-fissazzjoni tal-kriterju li għandu jiġi segwit għall-kalkolu tal-valur ta' l-assi u tal-kwota leġittima; iżda jekk il-leġittima ma ġietx sodisfatta u trattandosi ta' beni in natura (mhux flus), ikkonvertiet ruħha, fil-każijiet fejn dan hu konsentit mil-liġi, fi dritt ta' kreditu ta' flus, id-dritt tal-leġittimarju għandu bħala oġġett 'un bene reale' u l-'aestimatio rei' għandha tkun riferita għaż-żmien tal-konverżjoni, cioe` ż-żmien l-aktar qrib possibli għall-pronunzja ġudizzjali u tenut kont għalhekk ta' xi sopravenuta żvalutazzjoni monetarja."

Illi fil-fatt, fil-każ **Dr. Chris Said noe vs Mary Abela**, deċiża mill-Qorti tal-Appell fit-28 ta' Mejju 2010, ingħad li jekk jirriżulta li l-leġittima ma tistax tiġi sodisfatta u allura tikkonverti ruħha fi dritt ta' kreditu ta' flus, il-valuri li jridu jittieħdu sabiex tinħadem il-leġittima għandhom ikunu dawk l-iktar viċin tas-sentenza. (L-istess prinċipju ġie ribadit fil-każ **Mary Anne Zammit et vs Antonia Ellul et** deċiża mill-Qorti tal-Appell fit-28 ta' Jannar 2005 u **Salvatore Cutajar et noe vs Maria Dolores Cutajar et noe** deċiża mill-Qorti tal-Appell fis-26 ta' Ġunju 2009.)

Tajjeb naraw ukoll x'ġara bl-emendi introdotti bl-Att XVIII tal-2004.

Essenzjalment, il-liġi kif emendata tagħmilha ċara li d-dritt għall-porzjon riservat huwa kreditu kontra l-eredita`. Kif se jiġi spjegat hawn isfel, wieħed jista' jitlob kreditu u anke imgħaxijiet jekkil-kawża tiġi ippreżentata *entro* t-terminu ta' sentejn mid-data tal-ftuħ tas-suċċessjoni.

Fi kliem ieħor, permezz ta' l-**Att XVIII** ta' **2004**, sar tibdil radikali fir-rigward tal-leġittima, li issa tissejjaħ porzjoni riżervata, fis-sens li d-dritt hu kreditu tal-valur tal-porzjon riservat fil-konfront tal-eredita`. B'hekk, tneħħa l-kunċett tas-sehem tal-beni tal-mejjet.

In oltre`, mid-data tal-ftuħ tas-suċċessjoni, imgħax bir-rata legali jiddekorri fuq il-kreditu jekk il-porzjon riservat hu miltub fi żmien sentejn mid-data tal-ftuħ tas-suċċessjoni jew mid-data tan-notifika ta' ittra uffiċjali jekk it-talba ssir wara l-imsemmija sentejn. Skont id-disposizzjoni transitorja fl-**Att XVIII**, dawn l-emendi japplikaw għal suċċessjonijiet li jseħħu wara li l-provvedimenti relattivi jidħlu fis-seħħ (l-1 ta' Marzu tas-sena 2005).

Difatti, l-**Artikolu 615** tal-**Kap 16** kif emendat jistipula:

(1) "Is-sehem riservat huwa l-jedd fuq il-beni tal-mejjet riżervat mil-liġi favur id-dixxendenti tal-mejjet u min mill-mara jew ir-raġel jibqa' ħaj."
(2) "L-imsemmi jedd huwa kreditu tal-valur tas-sehem riservat kontra l-beni tal-mejjet. Imgħaxijiet bir-rata stabbilita fl-artikolu 1139 għandhom jiġu miżjuda ma' dak il-kreditu mid-data tal-ftuħ tas-suċċessjoni jekk is-sehem riservat jintalab fi żmien sentejn minn dik id-data, jew mid-data tan-notifika ta' att ġudizzjarju jekk it-talba ssir wara li jkun għadda dak il-perjodu ta' sentejn; iżda l-Qorti tista' fejn iċ-ċirkostanzi tal-każ hekk jeħtieġu, tiddeċiedi li ma jingħatax imgħax jew tistabbilixxi rata ta' imgħax li tista' tkun inqas minn dik stipulat fl-artikolu 1139."

Ikkonsidrat li għal żmien twil, il-liġi kienet tqis is-sehem riservat bħala parti mill-ġid tal-mejjet *(Quota bonorum)* u mhux bħala sehem mill-wirt tiegħu *(hereditatis portio)* u għalhekk il-leġittimarju ma kienx sempliċi kreditur tal-wirt u lanqas ma kien mistenni li jagħmel tajjeb għad-djun tiegħu (għalkemm l-ammont ta' djun tal-wirt iħallu effett fuq is-sehem tal-leġittima li l-leġittimarju jkollu jedd jirċievi). Il-leġittimarju, għalhekk, ma jitlifx il-jedd għal-leġittima jekk kemm -il darba jirrinunzja għall-wirt, u ma jistax jippretendi dak li jmissu b'leġittima qabel ma jkun irrinunzja għall-wirt. (Ara **Debono vs Licari et** P.A. deċiża fis-16 ta' Diċembru 1954 (Kollez. Vol. XXXVIII.ii.620). Il-leġittimarju jrid jitlob il-leġittima mingħand min ikun inħatar werriet, u għandu l-jedd jistenna li l-ġid li minnu jingħata s-sehem riservat tiegħu ikun għadu fl-istat kif kien jinsab fil-waqt tal-mewt tad-*decujus*. (Ara **Farrugia noe et vs Mintoff noe et** App. Civ. deċiż fl-10 ta' Ġunju 1949 Kollez. Vol. XXXIII.i.472).

Illi minn dan kien isegwi li idealment il-leġittima trid tingħata in-natura, jiġifieri tkun magħmula minn fost il-ħwejjeġ mill-ġid tal-mejjet li jew jkunu għadhom jagħmlu parti mill-assi tiegħu mal-mewt, jew ikunu ddaħħlu lura fil-wirt jekk il-mejjet ikun matul ħajtu iddispona b'liberalita` minn iżjed minn dak li tagħtih il-liġi.

2. X’ jiġri meta jkun allegat li l-werriet ‘qabeż’ is-sehem tal-leġittima?

Meta werriet jaqbeż is-sehem li seta’ jiddisponi minnu, hemm leżjoni tal-leġittima.

Quddiem din l-allegazzjoni, il-Qorti għandha tistħarreġ dan:

- Jiġi kkunsidrat jekk tħalliex legat u jrid jiġi kkunsidrat ukoll dak riċevut mingħand it-testatur *inter vivos* li hu suġġett għall-kollazzjoni sabiex jiġi stabbilit jekk is-sehem riservat tħallasx;
- Fejn dak li ddispona minnu t-testatur jaqbeż is-sehem disponibbli, irid isir l-eżerċizzju magħruf ta' riduzzjoni *ai termini* tal-**Artikolu 650-653** tal-**Kap 16**;
- Fejn it-testatur ma jkunx qabeż dak is-sehem, il-legati ma jintmissux. Hekk l-**Artikolu 651** tal-**Kap 16** jipprovdi:

“Kemm -il darba d-dispożizzjonijiet b’testment ikunu jaqbżu s-sehem li minnu seta’ jagħmel it-testatur, jew il-biċċa ta’ dan is-sehem li tibqa’ wara li jinqata l-valur tad-donazzjonijiet, it-tnaqqis isir pro rata, mingħajr ebda għazla bejn werrieta u legatarji.”

Interessanti wkoll dak li qalet il-Qorti ta’ l-Appell fil-kawża **L-Avukat Chris Said noe vs Mary Abela pro et noe** dwar dan is-suġġett:

“(i) illi d-dritt assolut tad-disposizzjoni tal-proprjeta` huwa limitat mill-fakolta` ta’ xi disposizzjoni b’titolu gratuwitu, meta d-disponenti jkun ħalla superstiti cert parenti. F’dan is-sens il-kapaċita` tal-bniedem li jiddisponi b’testment mhix illimitata, l-għaliex id-decujus ma jistax jiddisponi qabel ma jkun ġie nieqes mill-beni tiegħu kollha, iżda minn parti minnhom biss. Fi kliem ieħor, apparti l-limitazzjoni dwar ċerti persuni, il-kapacita' u l-fakolta tad-dispozizzjoni permezz ta’ attijiet ta’ l-aħħar volonta` hija wkoll limitata għall-kwantita` tal-beni.
(ii) Il-leġittima hija sehem mill-beni tal-mejjet (Art. 615 tal-Kodiċi Ċivili); “Il-leġittimarju ma hux eredi; imma lanqas huwa kreditur ta’ l-eredita`; huwa biss għandu porzjoni mill-beni li ħalla d-decujus li hija riservata lilu mil-liġi.” (Carmela Farrugia noe et vs Concetta Mintoff et deċiża mill-Qorti tal-Appell fl-10 ta’ Gunju 1949 - Vol.XXXIII.472);
(iv) għall-finijiet ta’ kalkolu tas-sehem riservat, ‘si calcola sull intero patrimonio, compresavi ogni specie di largizione gratuita, colla sola deduzione dei debiti e delle spese funerarie’ (Vol.IX pg.297).
(v) Ġaladarba għalhekk “skont il-liġi tagħna l-leġittima hija biss kwota mill-beni li jħalli d-decujus, dan allura, kif gja ingħad jista’ jiddisponi kif irid mill-beni tiegħu, mingħajr distinzjoni tal-ispeċji tagħhom, imma biss bil-limitazzjoni tal-kwantita`. Jiġifieri sakemm id-decujus ma jeċċedix il-kwota disponibbli tal-beni tiegħu u ma jilledix il-leġittima, huwa jista’ jagħmel li jrid bil-kwota disponibbli, u mhux obbligat iħalli lil-leġittimarju determinati speċi ta’ beni……… Konsegwentement, meta d-decujus iħalli xi legat jew jagħmel xi donazzjoni, il-leġittimarju ma jistax jinjora dak il-legat u jitlob li parti mill-beni li jikkomponu dak il-legat tiġi mdaħħla fil-leġittima u tiġi assenjata lilu. Dak il-legat jew dik id-donazzjoni għandhom jiġu meħuda in kunsiderazzjoni biss għall-fini tal-kalkolu tal-leġittima, u jkun hemm lok għal riduzzjoni tagħhom f’każ li din tiġi leża.””

3. Jista’ leġittimarju jitlob għal-leġittima qabel jirrinunzja għall-wirt?

Għal dak li għandu x’jaqsam mal-leġittimarju, dan ma jistax jippromwovi kawża u jitlob għal-leġittima qabel ma jkun irrinunzja għall-wirt b’mod espress, kif jiddisponi l-**Artikolu 860** tal-**Kodiċi Ċivili**.